

Щодо використання відеоконференцв'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку

М.І. Смирнов,

асистент кафедри кримінального процесу

Одеської національної юридичної академії

У травні 2000 р. у Кембриджі відбувся черговий (XI) Колоквіум Ради Європи, присвячений сучасним телекомунікаційним технологіям у правовій сфері. Зокрема, були розглянуті рекомендації Комітету експертів з питань автоматизації процедури судочинства¹. У них на основі вивчення світового досвіду містяться рекомендації державам-учасникам Ради Європи впроваджувати інформаційні технології на всіх стадіях судочинства, у тому числі в інтерактивному режимі за допомогою телемостів і інших сучасних комунікаційних технологій. З цією метою передбачається обладнати відповідними технічними засобами зали судового засідання, органи розслідування, слідчі ізолятори, адвокатські контори. Як приклад, приводиться Австрія як одна з перших серед країн Європи яка впровадила сучасні телекомунікаційні технології в процесуальне право.

Проблемам розвитку справедливих систем кримінального правосуддя, організації діяльності кримінальної юстиції, а також підвищення ефективності міжнародного співробітництва в сфері кримінального процесу світовим співтовариством приділяється досить серйозна увага; зокрема, починаються спроби визначити стандарти використання відеоконференцв'язку в кримінальному судочинстві.

Відеоконференцв'язок у національному кримінальному судочинстві різних держав використовується в різних цілях, наприклад, при перегляді судових рішень, коли особи, що оскаржують вирок тримаються під вартою і

¹ М о р о з о в А.В., П о л о п а н о в а И.С. Результаты работы XIV Коллоквиума Комитета экспертов Совета Европы по информационным технологиям и праву // Информатизация правоохранительных систем. IX Международная научная конференция (7-8 июня 2000 г., Москва). Сборник трудов. – М., 2000. – С. 38-44.

забезпечення їхньої фізичної присутності утруднено; при розгляді судами питань, пов'язаних з обранням запобіжного заходу; для забезпечення участі в процесі осіб, фізичні недоліки яких унеможливають їх присутність у залі засідань². Проте, застосування відеоконференцзв'язку в національному кримінальному судочинстві обмежено лише застосуванням як процесуальної міри забезпечення безпеки свідка, що є явно недостатнім. Основна причина в цьому не стільки в технічній і фінансовій стороні проблеми, скільки у відсутності політики держави на проведення глобальної інформатизації судочинства, у тому числі і кримінального. Як справедливо відзначено, наявні досягнення в цій галузі в більшості випадків характеризуються відомчою ініціативою, яка виходить із функціональних завдань самих відомств і реальних запитів практики³.

На думку академіка М.Я. Сегая, сучасна парадигма інформатизації судочинства повинна ґрунтуватися на законодавчому дозволі використання в кримінальному процесі інформаційних технологій (комп'ютерної та телекомунікаційної техніки з відповідними програмними продуктами їх функціонування) з метою оптимізації діяльності всіх правових інституцій, що охоплюються процедурами судочинства (діяльність органів досудового слідства, прокуратури, судово-експертних установ, судів, установ виконання покарань, адвокатури). Використання інформаційних технологій в судочинстві має бути дозволено при проведенні будь-яких процесуальних дій, як в "очному", так і в інтерактивному (дистанційному) режимі, з одночасним веденням документообігу та діловодства на паперових та електронних носіях, з яких для учасників процесу у випадках, передбачених процесуальним

² С м и р н о в М.І. Допустимість використання в кримінальному процесі свідчень анонімних свідків // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Вип. 16. – Одеса: Юридична література, 2002. – С. 624-628; С м и р н о в М. Допустимість використання в кримінальному процесі показань анонімних свідків // Юридична Україна. – 2003. - № 4. – С. 34-37; С м и р н о в М. Применение видеосвязи как мера обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию, и возможность реализации в уголовном судопроизводстве права конфронтации // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 5. – С. 117-120; С м и р н о в М. Применение средств видеосвязи при оказании правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 6. – С. 92-95; С м и р н о в М. Застосування відеозв'язку при одержанні доказів по кримінальних справах у порядку надання взаємної правової допомоги (процесуальні особливості) // Юридична Україна. – 2003. - № 8. – С. 23-30.

³ С е г а й М. Концептуальні засади інформатизації судочинства // Вісник Академії правових наук України. – 2000. - № 4. – С. 193.

законодавством, виготовляються автентичні за змістом копії процесуальних документів⁴.

Ми солідарні з висловленою у юридичній літературі думкою, що необхідно якісно нові рішення питань організаційної структури судів, кадрового забезпечення нових для судів технологічних процесів, нових проектів судів⁵. Надзвичайно важливою залишається проблема забезпечення ефективного кримінального судочинства в умовах використання високих технологій. Однак не тільки відеоконференцзв'язок прискорює процес кримінального судочинства. Істотно розширює функціональні можливості судів, сприяє відкритості судової системи, підвищує ступінь обґрунтованості судових рішень автоматизація інформаційних процесів безпосередньо в залі судового засідання, відеозапис протоколів судових процесів.

З огляду на те, що в багатьох країнах дослідження доказів у принципі можливо лише в суді, важливою функцією залу судових засідань є надання, всім учасникам процесу, включаючи публіку, усієї важливої інформації в режимі реального часу. Для цього можливо використання спеціальної цифрової системи оповіщення з наданням інформації на екран, яку можна установити в необхідних місцях. Інформацію, що знаходиться у судді, показувані документи або речовинні докази, відеозаписи, включаючи відеоконференцію можна в будь-який момент переглядати на будь-якому з екранів, розташованих у залі суду. Таким чином, представники захисту й обвинувачення, інші учасники процесу мають можливість візуально оцінити представлену в суд інформацію і розглянути в режимі реального часу будь-які питання, пов'язані з процесом, що спостерігається.

Основними принципами судочинства, у числі інших Конституція України називає його повну фіксацію технічними засобами (п. 7 ч. 3 ст. 129). Використання технології відеоконференцзв'язку ефективно вирішує цю

⁴ Сегай М. Концептуальні засади інформатизації судочинства // Вісник Академії правових наук України. – 2000. - № 4. – С. 193-200; Сегай М. Сучасна парадигма інформатизації судочинства і питання захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу // Вісник Академії правових наук України. – 2001. - № 4. – С. 191.

⁵ Вяткин Ф., Зильберман С. Высокие технологии в организации работы судов // Российская юстиция. – 2003. - № 6. – С. 64.

проблему, оскільки хід і результати процесуальної дії проведеної в режимі відеоконференцзв'язку фіксуються з використанням відеозапису для її наступного можливого огляду в суді⁶.

Ми цілком розділяємо висловлену в юридичній літературі думку, що тільки відеозапис здатна повною мірою, з адекватністю, близької стовідсоткової, відбити всі події в судовому залі, включаючи поведінку сторін у визначальні моменти судового процесу⁷. Крім того, “у протоколі судового засідання показання допитуваних осіб викладаються скорочено, при цьому не відображаються форма і зміст запитань, які ставляться цим особам, хоч і те і друге мають значення для оцінки доказів”⁸.

Таким чином, забезпечення ефективного кримінального судочинства, оптимального його функціонування це, насамперед: 1) автоматизація інформаційних процесів у залі судового засідання; 2) використання технології відеозв'язку в суді для забезпечення віддаленої присутності свідків, потерпілих, експертів, підозрюваних, обвинувачуваних, підсудних, засуджених і інших осіб; 3) відеозапис протоколів судових засідань (процесуальних дій).

Використання інформаційних технологій у кримінальному судочинстві, насамперед відеоконференцзв'язку повинне бути регламентоване в процесуальному законі стосовно до всіх стадій процесу, що з неминучістю приведе до процесуальної економії, зміні “технології” провадження по кримінальній справі в цілому. Сказане повною мірою відноситься і до перегляду судових рішень у касаційному порядку.

Відповідно до ч. 1 ст. 391 КПК України клопотання засудженого, що утримується під вартою, про виклик його для дачі пояснень при касаційній перевірці судових рішень є обов'язковим для суду касаційної інстанції. У

⁶ Технічна фіксація судових процесів проводиться в судах таких країн, як США, Австралія, Канада, Англія і багатьох інших. Див.: Б о г д а н о в Л., Р а д у ц ь к и й О. Технічна фіксація судових процесів: системний підхід до розвитку комп'ютерних технологій та інформаційних ресурсів // Юридичний журнал. – 2002. - № 2. – С. 84-85.

⁷ В я т к и н Ф., З и л ь б е р м а н С. Высокие технологии в организации работы судов // Российская юстиция. – 2003. - № 6. – С. 65.

⁸ М а л я р е н к о В.Т. Конституційні засади кримінального судочинства. – К., 1999. – С. 95.

зв'язку з цим у даний час суд зобов'язаний забезпечити участь у касаційних засіданнях усіх засуджених, що заявили про це клопотання.

Обов'язковість для суду касаційної інстанції виклику засудженого для дачі пояснень, що заявив про це клопотання повинно бути основним спонукальним мотивом у розробці і реалізації проекту використання відеоконференцзв'язку в засіданнях судової колегії.

Проведене вивчення проблеми свідчить: при розгляді в судах касаційних скарг за участю засуджених, виникає цілий ряд проблем, пов'язаних з організацією їхнього конвоювання зі слідчих ізоляторів, охороною в суді й оплатою витрат по доставці засуджених до місця розгляду справи. Терміни розгляду скарг осіб, що утримуються під вартою, не виправдано затягуються, що приводить до порушення вимог закону і конституційних прав громадян⁹. Одним зі шляхів рішення цієї проблеми може бути застосування відеоконференцзв'язку, що дозволяє забезпечити розгляд скарги з віддаленою присутністю засудженого, що надає йому можливість ознайомитися з матеріалами судового засідання і викласти свою позицію по розглянутим судом питанням. При цьому засуджений, що заявив про своє бажання брати участь при розгляді скарги або представлення на вирок, повинний мати можливість брати участь у судовому засіданні касаційної інстанції безпосередньо або викласти свою позицію по розглянутим судом питанням і ознайомитися з матеріалами судового засідання з використанням засобів відеоконференцзв'язку. Це означає, що застосування відеоконференцзв'язку при касаційному розгляді кримінальної справи є альтернативою, поряд з особистою участю засудженого в судовому засіданні. Рішення питання про форму участі засудженого в судовому засіданні повинне бути віднесене до компетенції суду.

⁹ Під час кримінального судочинства виникають проблеми дотримання кримінально-процесуальних строків на будь-яких стадіях процесу. Одним із найпоширеніших недоліків у роботі органів дізнання, досудового і судового слідства є порушення процесуальних строків. Див.: М а л я р е н к о В. Щодо строків кримінального процесу // Право України. – 2000. – № 1. – С. 16-23; З а ї к а С. Поняття та значення строків у кримінальному процесі // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 125-129.

Розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції в режимі відеоконференцзв'язку не повинне здійснюватися у відношенні осіб, що страждають фізичними або психічними недоліками, що не володіють мовою судочинства, у відношенні неповнолітніх, а також по справах про злочини, за які як міру покарання може бути призначене довічне позбавлення волі¹⁰. Це обмеження продиктоване головним чином у наданні додаткових процесуальних гарантій, що задовольняють представленням про справедливий судовий розгляд, необхідністю урахуванню специфіки осіб, чиї діяння складають зміст відповідних справ. Така особистісна специфіка, пов'язана або з наявністю фізичних або психічних недоліків, що не дозволяють підсудному (засудженому) самому повноцінно здійснювати своє право на захист, або з віком (неповнолітні), або з фактом не володіння мовою, на якій ведеться судочинство. Тільки по справах про злочини, за які як міру покарання може бути призначене довічне позбавлення волі, додаткові процесуальні гарантії пов'язані не з особистістю підсудного (засудженого), а із самою мірою покарання.

Важливо також визначитися з місцем перебування захисника при розгляді справи судом касаційної інстанції в режимі відеоконференцзв'язку за участю його підзахисного. Відомо, що встановлення істини в справі неможливо при розгляді його винятково з позицій обвинувальної тези. Нам бачиться, що на прохання засудженого участь захисника в касаційному розгляді кримінальної справи з використанням відеоконференцзв'язку повинне забезпечуватися судом. При касаційному розгляді кримінальних справ із застосуванням технології відеоконференцзв'язку захисник засудженого повинний знаходитися разом з ним і мати можливість безпосереднього спілкування зі своїм

¹⁰ Міжнародне співтовариство виробило і закріпило в міжнародно-правових основні процесуальні гарантії, що задовольняють представленням про справедливий судовий розгляд. До них у числі інших відноситься особливий захист учасників кримінального процесу, що об'єктивно не мають можливість здійснювати таку, зокрема неповнолітніх, осіб, що мають фізичні або психічні недоліки, що не володіє мовою, на якій ведеться кримінальне судочинство. Див: Р а б ц е в и ч О.И. Международно-правовое и Российское закрепление права на справедливое судебное разбирательство // Право и политика. – 2003. - № 2. – С. 88.

підзахисним. На нашу думку в контексті обговорюваної проблеми технологія відеоконференцзв'язку не приведе до порушення права засудженого на захист.

Про перспективність застосування відеоконференцзв'язку в національному кримінальному процесі говорить позитивний досвід, накопичений іншими країнами. Так, можна назвати лише деякі переваги використання технології відеоконференцзв'язку при перегляді судових рішень: 1) підвищується рівень безпеки судової діяльності; 2) значно заощаджується настільки необхідний для суддів час; 3) заощаджуються витрати на транспортування осіб, що утримуються під вартою у суд; 4) вирішується проблема доставки осіб, що утримуються під вартою у судові засідання; 5) не відволікається для конвоювання і забезпечення охорони у суді визначене число працівників органів внутрішніх справ; 6) зменшується можливість здійснення втечі засуджених з-під варти; 7) прискорюється процедура розгляду кримінальних справ; 8) забезпечуються права засуджених особисто викласти свою позицію по розглянутим судом питанням; 9) засуджений не буде почувати себе невпевнено і замкнуте, як буває в залах судового засідання, особливо, якщо присутні його родичі і знайомі; 10) зменшується ризик поширення захворювань, якими страждають особи, що утримуються під вартою; 11) у відношенні осіб, що утримуються під вартою, істотно скорочується проміжок часу між здійсненням злочину і моментом покарання винної особи.

У національному кримінальному судочинстві при перегляді рішень суду в касаційному порядку вважаємо принципово допустимим використання відеоконференцзв'язку. Цьому повинне сприяти відповідне нормативне регулювання в КПК України процесуальних аспектів і процедурних питань використання технології відеоконференцзв'язку в кримінальному судочинстві. У цьому зв'язку ми вправі запропонувати регулювання процедурних питань наступним чином: засуджений, що клопоче про перегляд вироку судом касаційної інстанції з доручення головуєчого суду доставляється в найближчий до нього (засудженого) суд (якщо забезпечення відеоконференцзв'язку із слідчого ізолятора, де він знаходиться неможливо), дата і час узгоджуються

судом, що виконує доручення і головуючим; у суді, що виконує доручення, оформляються необхідні по процедурі для участі засудженого в судовому засіданні документи, що факсимільним зв'язком або електронною поштою направляються в суд касаційної інстанції; з використанням технології відеоконференцзв'язку, у режимі реального часу проводяться всі необхідні процесуальні дії; результатом судового засідання є рішення суду, що з деякими доповненнями другорядного характеру, передається у відповідні органи юстиції, від яких залежить його виконання.

Аналогічним чином можливе забезпечення віддаленої присутності осіб, у відношенні яких передбачене застосування процесуальної міри забезпечення безпеки в режимі відеоконференцзв'язку.

Необхідно вирішити питання правового регулювання використання відеоконференцзв'язку в кримінальному процесі України при касаційному розгляді кримінальних справ. За основу може бути узятий позитивний досвід касаційного розгляду кримінальних справ у режимі відеоконференцзв'язку накопичений у Росії з кінця 1999 року.

Використання відеоконференцзв'язку в національному кримінальному судочинстві, у частині, що стосується формування правових основ її застосування регламентувати в КПК України процесуальний порядок: 1) перегляду вироків суду в касаційному порядку, коли участь засудженого в розгляді скарги за якимись причинами неможливо, утруднене або про це клопоче сам обвинувачуваний; 2) розгляду скарг на незаконний арешт, скарг про зміну запобіжного заходу, а також про продовження терміну утримання під вартою.

З урахуванням ідей і пропозицій, що стали предметом нашого вивчення і дослідження, вважаємо за необхідне, доповнити діючий і проєктований КПК України новою статтею “Використання відеоконференцзв'язку при перегляді вироків суду в касаційній інстанції” у баченні автора, що не претендує на безперечність.

1. Засуджений, що утримується під вартою і заявив клопотання про своє бажання брати участь при розгляді скарги або представлення на вирок, вправі брати участь у судовому засіданні касаційної інстанції безпосередньо або викласти свою позицію по розглянутим судом питанням і знайомитися з матеріалами судового засідання з використанням технології відеоконференцзв'язку.

2. Форма участі засудженого в судовому засіданні вирішується судом, що розглядає справу в касаційному порядку. Суд касаційної інстанції вправі при наявності технічної можливості прийняти рішення про розгляд кримінальної справи в режимі відеоконференцзв'язку з віддаленою присутністю засудженого.

3. Розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції в режимі відеоконференцзв'язку здійснюється за загальними правилами кримінального судочинства.

4. При розгляді кримінальної справи з використанням відеоконференцзв'язку засуджений вправі для підтвердження або спростування доводів, викладених у скаргі або представленні мати із собою будь-які документи або нові матеріали, яких не було в дії, необхідні для демонстрації в ході відеоконференцзв'язку.

5. Розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції в режимі відеоконференцзв'язку не здійснюється у відношенні осіб, що страждають фізичними або психічними недоліками, що не володіють мовою, на якій ведеться судочинство, у відношенні неповнолітніх, а також по справах про злочини, за які як міру покарання може бути призначене довічне позбавлення волі.

6. Починаючи судове засідання, суд зобов'язаний з'ясувати, чи немає в засудженого претензії до якості звуку і зображення. При позитивній відповіді засудженого суд приступає до розгляду справи.

Доцільність, виправданість і ефективність одержання доказів з використанням технології відеоконференцзв'язку як у межах України, так з-за

кордону очевидна. Використання відеоконференцз'язку значно прискорює процес одержання доказів, що самим позитивним образом позначається на дотриманні прав обвинувачуваних і потерпілих і встановленню істини в справі.

Безперечно, при достатній технічній оснащеності судів і слідчих ізоляторів – ця форма судочинства має чимало достоїнств, дуже необхідна і виправдана. Потенційна економія настільки необхідного для суддів часу, матеріальних коштів затрачуваних на доставку осіб, що утримуються під вартою у суд очевидна.

Summary

The article considers legal procedure issues of implementing new information technologies in criminal process. The concept of «distance trial» - which provides for a possibility to apply video communication not only to particular actions but to entire criminal processes - should be adopted in both investigations and procedure. Application of video communication shortens the period of time needed for getting evidence or carrying out missions to be fulfilled abroad, cuts down international travel expenses, thus, minimizing the expected negative outcomes of a long criminal case process. Besides, video communication facilitates exercising the right to confrontation in interrogating a witness who is outside the country.